

В.Ж. Попов

Донецький державний університет управління, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРИВАТНОЇ ТОРГІВЛІ В ІНДУСТРІАЛЬНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ В 1917 – 1920 рр.

У статті на основі архівних документів розглядаються особливості приватної торгівлі в індустріальних районах України в період 1917 – 1920 рр. Вивчаються проблеми організації торгівлі, аналізуються причини торговельної активності міського населення, характеризується ставлення державної влади до приватної торгівлі. Оцінюється товарний асортимент дрібної торгівлі.

Актуальність проблеми. Торгівля – одне з якнайдавніших занять людства, яке виникло внаслідок розподілу праці та було покликано забезпечити обмін матеріальними благами. Це необхідний елемент економіки, що існує в будь-яких соціальних умовах. Науковий інтерес представляє розвиток торгівлі в період національно-демократичної революції 1917 – 1920 рр. в індустріальних районах України. З одного боку, ці роки стали часом економічної, політичної і соціальної кризи, що постійно поглиблювалася, перешкоджаючи свободі торгівлі. З іншого боку, в урбанізованих регіонах Сходу і Півдня торгівля була основним, а часто єдиним засобом життєзабезпечення, на відміну від сільської місцевості, де можна було існувати в умовах натурального господарства. Тим більше, що централізований нормований розподіл продуктів при більшовиках був вкрай мізерним і до того ж базувався на класовому підході.

Ступінь вивченості теми. Вказана в назві тема ще не була предметом уваги істориків. Частково проблеми торгівлі розглядалися в рамках вивчення економічних процесів вказаного періоду в роботах узагальнюючого характеру [1-3]. Стан торговців як соціальної верстви характеризується в збірнику «Нариси розвитку соціально-класової структури УРСР» [4]. Ставлення більшовиків до вільної торгівлі висвітлюється в монографії С.В. Кульчицького [5].

Мета даної статті – розглянути специфічні особливості приватної торгівлі в індустріальних районах України в період національно-демократичної революції 1917 – 1920 рр. Для досягнення поставленої мети розв'язуються наступні **завдання**:

- вивчити основні проблеми, з якими зіткнулися підприємці у вказаний період при здійсненні торгових операцій;
- проаналізувати причини, що штовхали населення східних і південних регіонів України до заняття торгівлею;
- охарактеризувати суперечливе відношення української влади того часу до приватної торгівлі.

Уряди України, які часто змінювалися у 1917 – 1920 рр., в своїх законодавчих актах не забували торгівлю. Так, в четвертому Універсалі Центральної Ради вказувалося, що «республіка бере в свої руки найважливіші галузі торгівлі» [6, с. 72]. В Маніфесті тимчасового робочо-селянського уряду України в січні 1919 р. обіцялися «рішучі і нещадні заходи по викорінюванню спекуляції» [6, с. 223]. Конституція УРСР 1919 року позбавляла виборчих прав «приватних торговців, торгових і комерційних посередників» [6, с. 230].

Ситуація з розвитком приватної торгівлі в 1917 – 1920 рр. ускладнилася, в першу чергу, внаслідок розпаду раніше єдиної держави. Протягом всього вказаного періоду робилися не завжди вдалі спроби відновити зруйновані економічні зв'язки. Початок

державотворення в Україні характеризувався атмосферою правового нігілізму, що призводив до порушень українського законодавства. Так, Міністерство фінансів Української держави заявило 4 червня 1918 р. про необхідність боротьби з контрабандою: «Товари, не оплачені митом, поступили на внутрішні ринки і дають спекулянтам величезний заробіток» [7, арк. 19]. Як внутрішня, так і зовнішня торгівля знаходилася у веденні місцевих органів управління, кооперативів, професійних спілок, окремих підприємців і одиноких перекупників. Центральні структури в 1918 році намагалися виконувати контролюючу функцію.

Характерною особливістю початкового етапу національно-демократичної революції стало встановлення прямого товарного обміну між підприємствами і організаціями України, Росії, Білорусі. Так, в липні 1918 р. Південно-російське Дніпровське металургійне товариство (с. Каменське, Катеринославської губернії), «зважаючи на вкрай гостру нестачу мануфактури, потрібної для робітників і службовців», звернулося до Міністерства торгівлі з проханням видати дозвіл «на вивіз з нашого заводу 20 вагонів заліза на адресу Прохоровської Трьохгірської мануфактури, яка зобов'язалася виклопотати дозвіл і відправити до адреси нашого заводу відповідну кількість мануфактури» [7, арк. 6]. У вересні 1918 р. Спілка робочих споживацьких кооперативів Катеринослава звернулася за нарядом на отримання 3 – 4 тисяч пудів масла в місяць для 200 тисяч своїх споживачів, «зважаючи на товарообмін, що налагоджується, між Україною і Кубанню» [7, арк. 127].

В серпні 1918 р. здійснювалися крупні закупівлі лісоматеріалів в Білорусі. Рада з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії (Харків) просила міністерство про вивіз з Білорусі «150 вагонів лісу для рудників і заводів» [8, арк. 35]. Для потреб Донецького промислового басейну було придбано 1950 вагонів лісоматеріалів [8, арк. 46]. Якийсь Рабінович за дорученням Одеського біржового комітету купив у Бобруйську 10 вагонів смоли, оскільки «в Одесі відчувається гостра потреба в змащувальних матеріалах, особливо у зв'язку з наближенням прибирання хліба з полів» [8, арк. 41]. В липні 1918 р. фермер М.М. Любинський скаржився до Києва: «В Чернігівській і Полтавській губерніях знаходяться сотні десятин, що засіваються огірками. Огірки знаходили збут у Великоросії і Білорусі. Місцеве споживання завжди цілком достатньо здійснювалося за рахунок городних засівів. Нині, коли ринки збуту втрачені, овочеву промисловість чекає важкий стан». До Білорусі вдалося вивезти три вагони огірків [8, арк. 44]. Три млн пудів кам'яної солі з Бахмута було вивезено в серпні 1918 р. до Москви в обмін на лісоматеріали. Цю торгову операцію здійснив уповноважений ЦК громадських організацій з продовольчої справи С.В. Метакса [8, арк. 63]. Українські приватні фірми продали 160 тис. аршин марлі для Ростовської на Дону лікарні [8, арк. 120]. В цілому з України вивозилися у той час кам'яна і варильна сіль, кальцинована сода, крейда, залізо і вироби із заліза, тютюн, овочі, віск та інше [8, арк. 133-156].

З міжнародною торгівлею не все складалося вдало вже в 1918 р. Коли Південна Спілка кредитних і ощадно-позикових товариств (Одеса) в серпні 1918 р. запланувала отримати з Бессарабії «дрова, горіхи, сливи» в обмін на цвяхи і сірчану кислоту [7, арк. 23], то отримала з Києва відповідь, що товарообмін з Бессарабією «поки не дозволений» [7, арк. 25]. З проблемою міждержавних взаєностосунків стикалися не тільки суспільні організації, але і приватні особи.

В серпні 1918 р. мешканець Одеси А. Хармац написав міністру торгівлі Української держави про 75-річного батька, який вирішив стати комерсантом, купив для перепродажу три ящики тютюну і повіз його на човні до Акерману, але тютюн був «конфіскований як контрабанда комендантом м. Овідіополю». Розпорядженням міністра товар був повернений [7, арк. 82], але ще раз звернуто увагу на те, що «тютюн до Бессарабії вивозити не дозволяється» [7, арк. 97].

Тоді ж до Торгової палати звернулися рибопромисловці К. і П. Єршови з Вилкового на Дунаї. Із захопленням Бессарабії Румунією румунські власті заборонили вивіз риби до України, тому весь оселедець залишився у Вилковому. Деякі промисловці продовжували шукати вихід, перевозючи рибу контрабандним способом через сухопутний кордон до Одеси. Але, за словами рибопромисловців, «такий спосіб ще більш погіршував положення, доводячи витрати до неймовірних розмірів. Ми, користуючись старими зв'язками в Румунії, не зупиняючись перед витратами, насилу отримали дозвіл на вивіз риби в кількості 108,480 кг. Ця риба на 2 парусних судах була доставлена нами до Одеси і здана до Продовольчого комітету» [9, арк. 37]. Вартість риби в Одесі дійшла до 120 крб. за пуд. З іншого боку, вилковські рибалки залишилися «абсолютно без чаю, цукру, соняшникової олії, тютюну, гасу, крупи, солі». Єршови просили «дозволити вивіз товарів з Одеси у Вилкове» і заявили, що бачать в Україні «заступницю і рятівницю від жорстких обіймів самозваної власниці» [Румунії] [9, арк. 37зв., 38].

У приватному порядку довелося вирішувати питання товарообміну з Кримом, з яким торгівлю також було заборонено. У жовтні 1918 р. уповноважена Ялтинського земства і продкомітету Я.Б. Бігель намагалася добитися поставок цукру, «в якому має таку потребу Ялта, цей всеросійський лазарет». Йшлося про 10 вагонів. Через дефіцит цукру ялтинці сплачували «по 9 – 12 карбованців за фунт цукру». З іншого боку, «Київській спілці земських кооперативів необхідно декілька вагонів оселедців керченських і балаклавських і різної риби» [7, арк. 168, 168зв.].

Красномовною ілюстрацією стану торгівлі восени 1918 р. виглядає факт, що в жовтні Міністерство торгівлі і промисловості Української держави звернулося до Міністерства харчових справ за дозволом «на привіз з Херсонської губернії до Києва двох вагонів борошна для розділу між урядовцями» [7, арк. 60]. Навіть питання про вивіз з Києва «одного вагону варення» розв'язувалося насилу. До того ж з питання про охорону було слід звертатися «до німецьких воєнних властей» [7, арк. 76].

У січні 1919 р. до Міністерства торгівлі і промисловості звернувся мешканець Києва О.С. Гурович, що запропонував купити у нього «дрова – березові, соснові, дубові – по 460 крб. за кубічний сажень». Причому дрова ці були вже куплені ним у якогось Шкляра [10, арк. 1]. Тоді ж Рада робочих депутатів с. Каменського Катеринославської губернії повідомила губернський комітет Рад, що «місцеві торговці мануфактурою А.Х. Цейтлін, Ш.А. Лінецький, К.Л. Каганський відправляються до Москви за покупкою мануфактури» [11, арк. 28].

Поглиблення економічної кризи в 1919 р. примусило населення промислових регіонів України проявляти в організації постачання продуктів харчування колективну і особисту ініціативу. В березні 1919 р. ревком Павлівського рудника на Луганщині ухвалив «відкрити збір грошей на продовольство серед населення рудника і послати свій маршрутний потяг для закупівлі і доставки муки і інших продуктів (у тому числі шляхом обміну на вугілля і метал)» [12, арк. 50]. Через декілька днів вийшло ще одне рішення: «Щоб уникнути неминучого розладу ходу робіт, внаслідок одноосібних неорганізованих поїздок за хлібом, організувати експедицію за хлібом. Придбання муки вирішено провести на особисті кошти працівників» [12, арк. 51].

Влітку 1919 р., в період активних бойових дій між всіма учасниками громадянської війни в Україні, економічно активні громадяни продовжували торгові операції. Наприклад, в липні в селі Велика Томаківка Катеринославської губернії проходив крупний ярмарок [13, арк. 49, 49зв.]. З лютого 1919 р. С.Т. Костін тримав у місті Александрівську молочну ферму «в кількості 16 корів і 1 бика». У квітні ферма була переведена на острів Хортицю, збільшившись до 28 корів. «З приходом білих в м. Александрівськ острів Хортиця став фронтом. Адміністрація острова цілком на боці білих, а тому нерідко молоко відправлялося в м. Александрівськ» [14, арк. 23, 23зв.].

У прифронтовому Нікополі в липні 1919 р. власники буфетної торгівлі зібралися виготовляти і продавати морозиво, і лише загроза інфекційних захворювань змусила місцевий ВРК заборонити цю ініціативу [13, арк. 132, 132зв.]. Проте санітарний відділ відзначав: «...на столах, на яких продають хліб і інші харчові продукти, сидять, сплять і т.д., поширюючи заразу» [14, арк. 20].

Торгівля ставала деколи єдиним способом вижити, що не заважало Радам переслідувати дрібних комерсантів. В Нікополі в тому ж липні 1919 р. реквізиційна комісія за пропозицією ВРК опечатала комісійний магазин «Виставка», «оскільки речі ховаються від реквізиції, і в цілях спекуляції» [13, арк. 106]. Тим часом власники магазину А.І. Абрамович і І.Ш. Сімкін просили дозволити торгувати «тільки на щоденний прожиток», називали свій магазин «інтелігентною товкучкою», куди приносять речі люди, що соромляться стояти на базарі [15, арк. 28]. «В магазині стягалось 10% з ціни, що призначається власником» [15, арк. 51, 51зв.]. В.О. Кессель, бажаючи позбутися суспільних робіт і контрибуції, доводив трудовий характер своїх доходів: «Прожитки я здобував в своїй лавочці, де можна було нарахувати декілька нових і старих пар взуття. Рівно чотири місяці, як ця лавочка закрита, оскільки товару немає і виробляти нема з чого». Тим більше, що «під час перебування петлюрівців» Кессель і його сім'я «піддалися жорстокому пограбуванню» [15, арк. 31, 31зв.]. Ще один трудівник, І.Н. Дімент, в заяві до Нікопольського ревкому пояснював, що «зайнявся дріб'язковою торгівлею галантереєю, що давало можливість існування моєї сім'ї. Останнім часом мене майже щодня вимагають на роботи, як справжнього буржуя, що позбавляє мене можливості заробити щодня на прожиток сім'ї». Те, що Дімент не «буржуй», документально підтверджено членами спілки друкарів, спілки з обробки шкіри, спілки торговельно-промислових службовців та ін. [15, арк. 39, 39зв.]. Якийсь Я.М. Кольбгарт з сім'єю з 7 душ існував за рахунок продажу речей [15, арк. 41, 41зв., 42]. Громадянин Л.М. Оселечик «в січні відкрив лавочку, яку змушений був в березні закрити після сплати надзвичайного податку в сумі 5 тисяч карбованців. Тепер доводиться продавати домашнє для прожитку» [15, арк. 45].

Все ж таки в умовах економічної кризи торгівля дуже швидко зіткнулася з проблемою дефіциту. Наприклад, вже в травні 1919 р. Нікопольський ревком відзначив «повне вичерпання» канцелярських товарів у всіх магазинах м. Нікополя [16, арк. 70].

Коли наприкінці 1919 р. більшовики в черговий раз повернулися до України, вони відразу спробували узяти під контроль, серед іншого, і приватну торгівлю. Наказ № 7 Старобільського ВРК від 26 грудня 1919 р. свідчив: «Всі готові шкіряні товари, а рівно й сирі шкіри взяти на облік, кому б вони ні належали (заводчикам, баришникам, скупникам і іншим особам). М'ясники, скупники і інші, що мають сирі шкіри (воволі, кінські, верблюжі), зобов'язані негайно здати такі на склад Старобільської шкіряної агентури. Оплата за сировину буде проведена після отримання максимальних цін на шкіри» [17, арк. 9]. Незважаючи на строгість наказу, торговці продовжували діяти по-старому, що виходить з наказу ВРК № 38 від 20 січня 1920 р.: «Донині ніхто не здав жодної шкіри, хоча худоба вбивається щодня». Вимагалось негайно здати шкіри, інакше загрожували обшуки, конфіскації та судове переслідування [17, арк. 40].

Необхідність заробити на хліб постійно штовхала людей до приватного підприємництва. У Харкові в січні 1920 р. Спілка дрібних торговців, намагаючись позбутися білизняної повинності, інформувала власті про свій склад: «Колишні солдати, робочі, лакеї... позбавившись роботи, вони відкрили лавочки, і перебиваючись, абияк існують» [18, арк. 47]. Схожа ситуація склалася в тому ж році в Луганську. Тут 75-річний І.І. Ніколаєв, колишній міський голова Луганська, підтримував хворих сина (43 роки) і дочку (37 років) за рахунок дрібної торгівлі і доходів від майна [19, арк. 21].

Радянські органи влади всіма засобами боролися з ринковою стихією. Заборонялися грошові розрахунки, які замінювалися натуральним обміном [20], організовувалися радян-

ські крамниці, щоб примусити приватників знизити ціни [20], покупка робочої худоби відбувалася тільки за дозволом сільських рад в районах, що виконали розверстування на худобу [21], для робітників створювалися лавки при кооперативах [21]. Харківський ревком 3 лютого 1920 р. оголосив покаранням за спекуляцію засланню «до концтабору на весь час громадянської війни». Оскільки концтаборів у розпорядженні ревкома не було, як санкція за спекуляцію був призначений штраф [22, арк. 18, 18зв.]. Прикладом прямої заборони може служити рішення Харківського губернського ревкома, яке забороняло місцевим ревкомам «вивіз продуктів на північ». В той же час «підвезення до міст Харківської губернії і в місто Харків оголошено вільним» [23, арк. 32]. Роз'яснень від Старобільського ВРК в січні 1920 р. вимагав ревком станції Рубіжне: «Згідно Вашого наказу ми затримуємо всі підводи, які вивозять продукти через міст на Донце із Старобільського повіту до Катеринославської губернії. Тим часом візники заявляють, що вони везуть хліб для рудників, що має також державне значення» [24, арк. 36].

У той же час співробітники радянських установ користувалися послугами приватних торговців. 28 січня 1920 р. працівники Харківського соцзабезу виїхали до Зміївського повіту «для закупівлі на місці муки або борошна», а ще один співробітник відряджався 30 січня до Куп'янського і Ізюмського повітів «для закупівлі пшона, соняшникової олії і свинячого сала» [25, арк. 12зв.]. А Харківський комунгосп 6 лютого поставив задачу: «Необхідно здавати в аренду не здані донині міські місця, м'ясні лавки і інші торгові приміщення, що знаходяться в різних місцях базарної площі [26, арк. 143]. В березні в тому ж Харкові повітовий продовольчий комітет не видавав муку і цукор для пайків сім'ям червоноармійців, а «приватній особі відпустив 100 пудів для конфетів» [27, арк. 143]. Наказ голови Старобільського ВРК за № 40 свідчив: «В цілях постачання населенню продуктів першої необхідності дозволяється вільне ввезення і продаж таких, зважаючи на що наказую всім приватним торговцям негайно відкрити торгівлю всіма товарами і продуктами, причому магазини повинні бути відкритими щодня з 9 годин ранку до 6 годин вечора (за новим часом). Боязнь торговців з боку погромників і злодіїв буде забезпечена міліцією» [18, арк. 51]. І далі: «Приховуваний товар буде реквізований» [18, арк. 51зв.].

Жодні заборони не діяли на бажання громадян дістати продукти і по можливості заощадити на цьому. У червні 1920 р. мешканець Бахмута Л.Я. Бедерак скаржився до робочо-селянської інспекції, що його дружина купила «на базарі 15 фунтів цукру-піску. Того ж дня агентами Політбюро цукор був забраний», видана розписка [28, арк. 46]. Співробітники Політбюро пояснили, що цукор був «відібраний у спекулянта, прибулого з Попасної, а не у купувальниці. 4000 крб. завдатку на вимогу співробітника були їй повернені» [28, арк. 46зв.]. У вересні 1920 р. у експедитора робочого кооперативу М.Т. Воловода було відібрано 40 тис. крб. і 20 фунтів соняшникової олії «при поїзді його в Костянтинівку для купівлі продуктів» [29, арк. 311]. Керівник робочого кооперативу дав таке пояснення: «Взнавши, що т. Воловод їде до батька в Костянтинівку, де продукти харчування значно дешевше, ніж в Бахмуті, я і інші співробітники доручили йому купити для нас масла, яєць, кукурудзи і ін.» [29, арк. 329].

Певний інтерес представляють акти обліку товарів, складені радянськими службовцями в червні 1920 р. за результатами перевірки торгових осередків на Бахмутському ринку і в його околицях. Вони характеризують стан торгівлі в цілому і перелік товарів зокрема на завершальному етапі громадянської війни. Наприклад, в лавці Коца знайдено 82 фунтових шматка простого мила, 7 пляшок оцту, 5 фунтів лаврового листа, 9 шматків туалетного мила, 4 фунти кави [30, арк. 27]. В лавці Якова Березіна – 400 штук чайних стаканів [30, арк. 30зв.]. В лавці Мойсея Березіна – 2 пуди 20 фунтів непридатної тюльки [30, арк. 30зв.]. В лавці Шеховцова – 15 фунтів непридатної тюльки, 2 пуди 20 фунтів ячменю [30, арк. 30]. В лавці Касьянського – 65 штук різної копченої і в'яленої риби,

2 пуди непридатної тюльки, 1 пуд простого мила [30, арк. 31]. В лавці Шпаченка – 15 пудів морсу для борщу, 3 пуди солі, 5 пудів обгортувального паперу [30, арк. 31]. В лавці Курочкина – 38 штук копченої риби, 1 пуд непридатної тюльки, 3 пуди ячменю [30, арк. 32]. В лавці Власа Хроміліна – 8 пудів ячної муки, 3 пуди кукурудзи [30, арк. 34]. В лавці Пружиніна – 7 пудів колісної мазі, 25 сковорідок, 50 лопат, 10 фунтів цвяхів, 1 стара пила [30, арк. 36]. В магазині Ш. Слонімського – 6 шматків мила, 1 старий стілець, 1 дзеркало, 1 стара лампа-блискавка з розбитим склом [30, арк. 37]. В магазині Бориса Йоффе – 1 коробка поштового паперу, 650 конвертів, 11 книжок цигаркового паперу, 4 стакани з фарбою для яєць, 1 фунт запашного перцю, чверть фунта гіркого перцю [30, арк. 39, 39зв.]. В магазині Межева – 12 ламаних бритв, 10 шматків непридатного прального мила, 14 непридатних замків, 26 рваних мішків [30, арк. 44]. В магазині братів Монастирських – 111 ручок, 1 парик, 20 дюжин комірів, 13 пар манжет, 1976 блокнотів, 8 сіток для волосся, 4 муфти [30, арк. 45]. В магазині «Союзу трудівників» – 200 пляшок бензину, 3 коробки вінчальних букетів, 100 жерстяних свистків, 400 пачок зіпсованого фруктового чаю [30, арк. 48]. В магазині М. Рущовецького – корсети, вуалі, пряжки, прикраси для капелюхів, манишки, 10 вінчальних уборів [30, арк. 65]. В магазині Р. Ротенберга – 2 тисячі чарок, 43 абажури; в підвалі – 4 тисячі чарок, 170 караф, 153 абажури [30, арк. 83-85]. В магазині Є. Райпорта – 4 порожні ящики, 1 залізна стара піч, 4 старі стільці, 8 розбитих бочок, 1 бідон для масла [30, арк. 98]. Магазин Анцильовіча – заклепки, милиці, болти, дріт [30, арк. 110], магазин Сахновського – капелюхи, кепки, кашкети [30, арк. 116], магазин Рутман – 13 електролампочок, 1 фунт хмелю [30, арк. 117], магазин Лагунова – поливалки, лійки, насоси [30, арк. 117], магазин Шнейдера – 3 зіпсовані електричні дзвінки [30, арк. 129]. Всього в Бахмуті було обстежено 153 лавки і магазини. Виходячи з переліку товарів, можна зробити висновок, що продовольство поставлялося достатньо оперативно, але високий рівень цін призводив деколи до затоварювання і псування продуктів. Промислові товари не реалізовувалися через відсутність попиту – люди заощаджували на всьому, щоб викроїти кошти на харчування. Деякі магазини були або сміттєвими звалищами, або колекцією екзотичних товарів.

Таким чином, в умовах кризи, що охопила Україну в 1917 – 1920 рр., посилилася децентралізація торгівлі. Товарний обмін здійснювався самостійно як різними організаціями – кооперативами, профспілками, місцевими і центральними органами управління, так і окремими особами. Незважаючи на численні політичні і економічні перешкоди, наявність в 1917 – 1918 рр. величезної кількості продуктів і потреби в них примушувала постійно шукати нові канали збуту і отримання необхідної продукції. Як завжди в умовах господарської плутанини, переважав бартер і збільшилася кількість посередників. З часом загострився брак найнеобхідніших товарів, що зумовило в 1919 – 1920 рр. перехід до централізованого розподілу. Проте державне регулювання не завжди справлялося з проблемою дефіциту. При наростанні економічної розрухи доставити мізерний об'єм продукції, що вироблялася, до споживача були в змозі тільки приватні торговці з їх схильністю до ризику та ініціативністю. Слід зазначити, що криза яскраво продемонструвала таку властивість приватної торгівлі, як її природний характер для суспільства зі складною соціальною структурою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михненко А.М. Історія Донецького басейну другої половини XIX – першої половини XX ст. : монографія / Михненко А.М. – К.; Д., 2003. – 440 с.
2. Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914 – 1920) / Литвин В.М. – К. : Альтернативи, 2003. – 485 с.
3. Солдатенко В.Ф. Українська революція: історичний нарис / Солдатенко В.Ф. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.
4. Очерки развития социально-классовой структуры УССР (1917 – 1937) / С.В. Кульчицкий, И.К. Рыбалка, Ф.Г. Турченко ; отв. ред. С.В. Кульчицкий. – К. : Наукова думка, 1987. – 237 с.

5. Кульчицький С.В. УСРР в добу «воєнного комунізму» (1917 – 1920 рр.) / Кульчицький С.В. – К. : Б.в., 1994. – 141 с.
6. Конституційні акти України. 1917 – 1920. Невідомі конституції України. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО), ф. 1118, оп. 1, спр. 3.
8. ЦДАВО, ф. 1118, оп. 1, спр. 10.
9. ЦДАВО, ф. 1118, оп. 1, спр. 25.
10. ЦДАВО, ф. 1118, оп. 1, спр. 167.
11. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО), ф. Р-158, оп. 1, спр. 1.
12. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО), ф. Р-2399.
13. ДАДО, ф. Р-4367, оп. 1, спр. 57.
14. ДАДО, ф. Р-4367, оп. 1, спр. 39.
15. ДАДО, ф. Р-4367, оп. 1, спр. 11.
16. ДАДО, ф. Р-4367, оп. 1, спр. 28.
17. ДАЛО, ф. Р-1173, оп. 1, спр. 3.
18. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. Р-202, оп. 1, спр. 17.
19. ДАЛО, ф. Р-463, оп. 1, спр. 44.
20. Донецька комуна. – 1919. – № 40 (53) від 4 травня.
21. Шлях Рад (Єнакієве). – 1920. – № 60 від 10 листопада.
22. ДАХО, ф. Р-202, оп. 1, спр. 18.
23. ДАХО, ф. Р-202, оп. 2, спр. 6с.
24. ДАЛО, ф. Р-1173, оп. 1, спр. 10
25. ДАХО, ф. Р-4986, оп. 1, спр. 13.
26. ДАЛО, ф. Р-463, оп. 1, спр. 34.
27. ДАХО, ф. Р-202, оп. 1, спр. 10.
28. Донецький обласний державний архів (далі – ДОДА), ф. Р-1527, оп. 2, спр. 7.
29. ДОДА, ф. Р- 1527, оп. 2, спр. 15.
30. ДОДА, ф. Р-1156, оп. 1, спр. 80.

В.Ж. Попов

Особенности частной торговли в индустриальных районах Украины в 1917 – 1920 гг.

В статье на основе архивных документов рассматриваются особенности частной торговли в индустриальных районах Украины в период 1917 – 1920 гг. Изучены проблемы организации торговли, анализируются причины торговой активности городского населения, охарактеризовано отношение государственной власти к частной торговле. Оценивается товарный ассортимент мелкой торговли.

V.G. Popov

Peculiarities of Private Trade in the Industrial Districts of Ukraine in 1917 – 1920

In the offered article peculiarities of private trade in the industrial districts of Ukraine in the period of 1917 – 1920 are considered on the basis of the archived documents. The problems of organization of trade are studied, the reasons of auction activity among urban population are analyzed, attitude of state authority toward private trade is described. The commodity assortment of peddling is estimated.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2011.